

M'exalta el nou i m'enamora el vell: algunes consideracions sobre la pronunciació del lleidatà actual¹

1. INTRODUCCIÓ

Prenent la variació com a punt de partida, i tenint en compte que no tota la variació existent en una llengua comporta un canvi lingüístic, però tot canvi lingüístic està lligat a variació (Weinreich, Labov i Herzog, 1968), el canvi lingüístic és un tipus de variació amb propietats lingüístiques, socials, contextuals i cognitives. A continuació presento uns processos de variació fonètica del lleidatà, alguns dels quals es veuen condicionats per factors sociosituacionals i cognitius i es troben en procés de canvi lingüístic, i els poso en relació amb els resultats globals d'una enquesta que més d'un centenar de mestres han contestat sobre la valoració i l'ús observat del lleidatà en la pròpia comunitat dialectal, les escoles i els mitjans de comunicació lleidatans.

2. PREGUNTES

Abans de començar, és important posar atenció en unes preguntes que després serviran per desgranar unes observacions més generals:

a) El lleidatà es troba en un procés de desdialectalització?

Radatz (2007) i Valls (2013) utilitzen el terme *desdialectalització* per parlar de la pèrdua progressiva de trets propis d'una varietat per acostament a una altra varietat

1. Aquest treball s'ha beneficiat de l'ajut a projectes d'investigació amb la referència núm. FFI2016-76245-C3-3-P AEI/FEDER, Unió Europea (UE).

de prestigi o a un prestigi establert, que, en la llengua catalana, i segons Valls (2013), podria ser el normatiu. Directament connectat a això, l'any 1978, Badia i Margarit afirmava: «Les carreteres, la ràdio, l'escolarització, les migracions, les vacances i el turisme, la mecanització del camp, la industrialització i, per fi, la televisió, han estat, i són encara, factors poderosos que, ultra altres conseqüències importants des del punt de vista antropològic-cultural, han contribuït a un anivellament de les formes del llenguatge. Tots els factors esmentats (i no n'hem esgotat pas la llista) han provocat un procés de normalització d'un tipus lingüístic *standard*, que és l'enemic capital dels particularismes dialectals» (Badia i Margarit, 1978, p. 99). De la mateixa època és una reflexió que els lleidatans fan de la varietat pròpia i que Pueyo (1980, p. 88-89) sintetitza amb els atributs de parlar «molt tancat, eixut, correcto y clavo, brusc, ràpid, contundent, concís» associats a qualitats morals, com l'honestedat, la naturalitat, l'espontaneïtat o la franquesa, que coincideixen amb els qualificatius de l'home del camp. Davant d'aquestes valoracions, Pueyo esbossa una problemàtica que comença a despuntar en alguns parlants més acostats a la cultura: «Síntomes d'anòmia o d'alienació, enfront de certs models culturals, diguem-ne *barcelonins*, que poden actuar com un miratge, enfront de la imatge closa d'una Lleida molt estimada, però d'un caire rural i més o menys carrincló» i apunta la progressiva expansió d'un estàndard «fortament marcat i condicionat per la varietat prestigiosa (la barcelonina), que aniria esbandint les altres possibilitats, mancades de tot suport cultural, educatiu, [...] de mitjans de difusió [...], victimades per un malentès o in-existent concepte d'*estandarització*» (Pueyo, 1980, p. 96).

Posant la mirada en el lleidatà actual, Barcelona segueix essent un eix vertebrador d'influència important a les zones de ponent i la sanitat, els estudis universitaris, l'oferta cultural, d'oci i de disseny, etc., de Barcelona exerceixen una atracció important en els lleidatans i, en aquest context, la llengua dels barcelonins és una manifestació addicional d'aquesta influència. Cal tenir en compte, a més, que la globalització de les cultures també és present en el lleidatà i, per tant, ara l'eix Barcelona-Lleida es complementa amb una visió socialment i lingüísticament més complexa. Directament connectat a això, des d'un punt de vista lingüístic, McMahon (1994, p. 58) observa que els dialectes en contacte estan molt acostats tipològicament i que les innovacions poden expandir-se dins d'unitats lingüístiques equivalents.

b) Si hi ha desdialectalització, es dona en tots els registres i en tots els parlants del lleidatà?

A partir del segle xx, en diferents aportacions de la lingüística s'ha incidit en la importància de matisar la variació de qualsevol llengua segons diferents fets de parla determinats per l'espai, el temps, els aspectes socioculturals o la situació comunicativa, i és amb aquestes variables que s'ha anat donant raó de fenòmens constants i variables. Per això, a l'hora d'analitzar la producció lingüística, s'ha

considerat fonamental destriar: *a*) els elements que sistemàticament són constants en la variació funcional dels individus, i *b*) els elements variables segons diversos fets de parla. Així, la classificació laboviana dels estils de parla (Labov, 1972) i la classificació tradicional de factors categoritzadors de registres (Halliday, 1982 [1976]; Gregory i Carroll (1986 [1978])); Spillner, 1987; Biber, 1994, entre altres) han permès presentar més detalladament els processos de variació lingüística. Els postulats del variacionisme també han permès completar la descripció d'una comunitat de parla mitjançant l'observació de variables com l'edat,² el gènere, l'ètnia, l'estatus social, els estudis o la professió dels parlants, així com el mercat lingüístic o les xarxes socials en què els parlants interaccionen, per citar-ne algunes (vegeu, per exemple, Labov, 1966 i 1972; Eckert, 2000). Des d'una perspectiva més actual, endemés, s'ha vist que la variació està lligada als significats que cada parlant atorga a cada forma lingüística, al context en què es produeix i a les variables socials que hi estan relacionades (Pierrehumbert, 2001; Moreno Fernández, 2012), i és en les interaccions i en l'experiència de cada parlant-oient que els individus modelen la seva parla segons les motivacions socials que tinguin. Des d'aquesta perspectiva, el contínuum lingüístic es classifica en exemplars³ i s'actualitza al mateix temps que s'utilitza la llengua; per això les gramàtiques no són fixes ni estàtiques, sinó que es veuen modelades per l'experiència de cada parlant-oient. D'acord amb aquest marc teòric, l'adquisició, l'estructuració, l'organització, la variació i el canvi lingüístic d'una llengua no són aspectes independents, sinó facetes diferents d'un mateix sistema que és complex i que es va adaptant als usuaris, que interactuen els uns sobre els altres, i que es comporten seguint uns mecanismes perceptius i també unes motivacions socials.⁴

c) Quina connexió hi ha entre desdialectalització i mitjans de comunicació i escola?

Segons Lamuela (1986), la funció de discriminador social de l'estàndard es pot observar en dues estratègies diferents: *a*) la llengua pot ser utilitzada com una barrera per accedir als àmbits de poder més gran i es converteix en una llengua d'elit que presenta una càrrega simbòlica important, i *b*) les formes que es difonen des de l'escola i des dels mitjans de comunicació de massa i són les que tenen més

2. En la variable edat, recurrent en pràcticament tots els estudis, s'han trobat similituds fonètiques entre els parlants més joves i més grans de l'espectre social d'una mateixa comunitat de parla (Roberts i Labov, 1995).

3. *Exemplar* és definit per Hruschka *et al.* (2009, p. 11) com «a specific instance of an utterance or observation that is stored in the memory and used as a benchmark for interpreting and producing utterances in the future».

4. Vegeu els postulats del sistema adaptatiu complex (CAS, de l'anglès *complex adaptive system*) a Beckner *et al.* (2009).

«eficàcia comunicativa», atès que l'accés als àmbits de poder depèn de la capacitat d'obtenir un codi lingüístic desconegut de la majoria de població i, sobretot, «[...] de l'adaptació a certs mecanismes que dominen la dinàmica social i del control de la informació pertinent per a incidir-hi» (Lamuela, 1986, p. 60-61).

En els usos formals, doncs, els mitjans de comunicació i l'escola difonen models lingüístics perquè impliquen una part molt important de la població: uns de manera constant (els mitjans de comunicació) i uns altres a curt termini (l'escola). A més «de constituir un àmbit de comunicació per ells mateixos, els mitjans de comunicació es converteixen en un mosaic de representació d'altres àmbits (polític, científic, literari, etc.) on sovintegen els usos orals formals dels comunicadors que els integren» (Creus i Romero, 2005, p. 229-230). L'escola s'ha considerat una de les forces que pot conduir a la inseguretat lingüística dels parlants si el sistema educatiu es basa en una doctrina de correcció i puresa en la llengua⁵ (Baron, 1976, p. 2). En el cas del català, un dels objectius prioritaris en l'educació primària, secundària o d'adults ha estat l'adquisició d'una suficiència en la llengua escrita per tal de consolidar la unitat del català i amb un clar oblit de les formes dialectals orals no consignades en l'escrit (Siguán, 1990). Directament relacionat amb això, s'ha observat una ideologia preconcebuda que associa el domini de l'ortografia a actituds que passen pel coneixement de la llengua catalana i l'amor a la pròpia terra (Segarra, 1985, p. 10). Actualment, l'escola catalana i, més concretament, la lleidatana atén tant les necessitats dels aprenents que parlen lleidatà com les dels que provenen d'altres llengües en una proposta culturalment integradora que resulta ser un repte (vegeu, per exemple, Garreta, 2014).

d) Quina percepció hi ha del lleidatà, tant si es desdialectalitza com si no?

Des de la lingüística i la psicologia (Preston, 1989; Markham, 1999; Williams, Garret i Coupland, 1999), s'ha evidenciat que els individus tenen l'habilitat de percebre i codificar la variació que senten al seu voltant. En aquest sentit, Kohler (1990, p. 89) explica que els canvis només s'accepten «(1) si parteixen d'una semblança auditiva, i (2) si, en un context situacional concret, els malentesos o possibles errors comunicatius no són considerats problemes que comprometin excessivament la comunicació». Sabem que la percepció dels parlants és un element decisiu a l'hora de descriure la variació de la llengua perquè la pronunciació d'una manera o d'una altra depèn d'un mecanisme perceptiu selectiu, que focalitza uns elements i n'elimina uns altres. Per això, la percepció comporta una activitat de memòria que depèn de la freqüència dels elements percebuts, però, sobretot, de les connotacions que els parlants els han atribuït com a membres d'una comunitat de parla (Moreno Fernández, 2012).

5. L'altra força és l'estereotipació de dialectes socials i geogràfics.

Els oients, doncs, són part activa a l'hora d'interpretar qualsevol signe lingüístic, atès que en processos de variació creen estructures socials i variació lingüística socialment significativa. Per aquesta raó, elements com el prestigi o les actituds dels parlants són cabdals a l'hora d'aplicar conscientment formes lingüístiques, perquè poden reforçar la pertinença i la lleialtat a un grup (Householder, 1983) i també facilitar l'adaptació al mercat lingüístic d'una comunitat de parla (Bourdieu, 1992 [1984]).

3. VOCALISME LLEIDATÀ

A continuació descriuré alguns aspectes de variació vocàlica del lleidatà tenint en compte les posicions tònica i àtona en què apareixen.

3.1. *Vocals del lleidatà en posició tònica*

3.1.1. Vocalisme tònic: generalitzacions

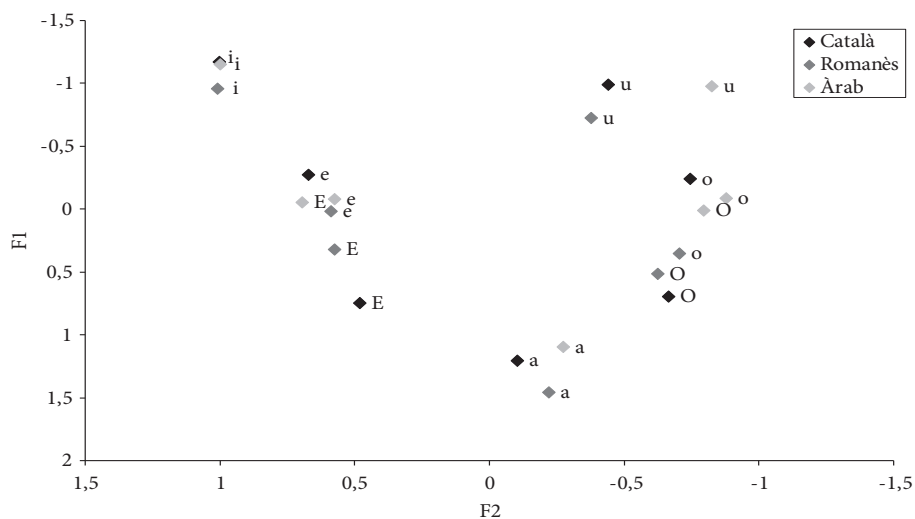
A l'hora de descriure les vocals tòniques del lleidatà s'ha recorregut a l'anàlisi acústica i a la comparació amb altres vocals tòniques d'altres dialectes. Així, s'ha observat que, acústicament, les vocals tòniques en els diferents dialectes del català difereix força, sobretot si es tenen en compte les vocals mitjanes de les sèries anterior i posterior (Alamon, 1984; Carrera-Sabaté i Fernández Planas, 2005; Recasens i Espinosa, 2006; Herrick, 2007; Recasens, 2014). I és que les vocals mitjanes lleidatanes [e ε o o] són més tancades que les del mallorquí i el valencià (Recasens, 2014) i una mica més obertes que les del català central. D'aquesta manera, es pot establir una progressió de més a menys obertura en les vocals /e ε/ (valencià meridional > mallorquí > lleidatà > barceloní), que difereix de l'observada en les vocals /o o/ (mallorquí > valencià meridional > lleidatà > barceloní) (Carrera-Sabaté i Fernández Planas, 2005). D'altra banda, encara en la comparació dialectal de les vocals, ara de /a/ i /i/, Recasens (2014) observa que en aquests quatre dialectes presenten variabilitat aleatòria en les freqüències dels formants F1 (en el cas de /a/) i F2 (en el cas de /i/) perquè, d'acord amb les àrees quàntiques (Stevens, 1989), la vocal /a/ és poc sensible a les diferències de F1 o de grau d'obertura, i la vocal /i/ és poc sensible a les de F2 o de grau d'anterioritat.

3.1.2. Vocalisme tònic en contextos multilingües

Al marge de descripcions acústiques del vocalisme lleidatà centrades en el mètode experimental, les vocals tòniques també s'han estudiat des de la sociofonètica i tenint en compte l'última onada migratòria que ha vist Catalunya i, sobre-

tot, la ciutat de Lleida (Lorés *et al.*, 2010). De l'observació de contextos multilingües, s'han analitzat les produccions de les vocals tòniques en estudiants d'educació secundària que tenen el català, el romanès i l'àrab com a L1 i un bon domini del català i l'espanyol. Diferents situacions observades (lectura de síl·labes sense sentit en frases portadores i lectura d'un conte) han permès determinar que les vocals dels tres collectius són semblants exceptuant les vocals mitjanes [ɛ] i [ɔ], de manera que hi ha una obertura més gran en les vocals [ɛ] i [ɔ] emeses per parlants amb L1 català que en les emeses per parlants L1 romanès o àrab (vegeu el gràfic 1). D'altra banda, les vocals extremes ([i], [a] i [u]) presenten uns camps de dispersió molt similars, cosa que confereix al lleidatà uns límits vocàlics clars i estables, independentment de la llengua d'origen dels parlants (Carrera-Sabaté, 2012 i 2015), de manera paral·lela al sistema compensatori que Recasens i Espinosa (2006, p. 664) observen en les vocals extremes del vocalisme català quan comparen diferents varietats geogràfiques del català.

Les raons que han permès explicar les diferències en l'articulació de les vocals [ɛ] i [ɔ] passen per: *a*) la constatació de la poca productivitat dels contrastos [ɛɛ i ɔɔ] en català (Mora *et al.*, 2011); *b*) les diferències d'inventaris dels tres sistemes vocàlics del català, el romanès i l'àrab comparats, que no comparteixen les mateixes vocals mitjanes; *c*) el contacte amb l'espanyol, que s'utilitza molt en les relacions socials primàries (sobretot amb amics) i *d*) les diferències socials, que pas-

GRÀFIC 1. Vocals emeses en lectura de síl·labes sense sentit per part d'adolescents lleidatans que tenen el català (lleidatà), el romanès i l'àrab com a L1.

FONT: Carrera-Sabaté (2012), p. 121.

sen per mostrar comportaments diferents entre dones i homes i, sobretot, pronunciacions diferenciades segons l'ús declarat del català en les relacions socials primàries (en aquest cas, amics) dels adolescents amb L1 romanès i àrab; aquests usos acosten més les emissions de les vocals a les dels parlants que tenen el lleidatà com a L1, segurament motivats per l'acomodació lingüística (Carrera-Sabaté, 2012 i 2015).

3.2. *Vocals del lleidatà en posició àtona*

3.2.1. **Vocalisme àton: generalitzacions**

Tenint en compte que la diversitat del vocalisme àton del lleidatà ha estat un dels aspectes més productius en les descripcions sociofonètiques d'aquesta varietat, a continuació presentaré alguns fenòmens lingüístics variables que han estat objecte d'estudis sociofonètics. Abans, però, és just parlar d'un tret fònic que s'ha esmentat recurrentment en estudis del vocalisme lleidatà: la presència d'una vocal central similar a la neutra dels dialectes orientals, en un intent —volgut— d'articular una vocal àtona central similar a la vocal neutra (Sistac, 1987), que es detecta especialment en la llengua d'alguns mitjans de comunicació lleidatans (Creus i Romero, 1999; Creus, 2000; Mesalles i Satorra, 2000; Carrera-Sabaté, 2002a; Julià-Muné, 2002), de manera que «ocasionalment es recullen casos d'interferències interdialectals com ara neutralitzacions de partícules àtones [təs], [dət], i fins i tot de partícules tòniques ['kə], per part de locutors nord-occidentals» (Creus i Romero, 1999, p. 33), i que es defineix com a «vocal neutra o un so similar de vegades difícil de precisar» (Mesalles i Satorra, 2000, p. 232). Les vocals àtones susceptibles de ser interpretades com a [ə] han estat objecte d'estudi acústic en cinquanta hores de programació de la televisió lleidatana. L'estudi s'ha centrat en: el morf de tercera persona del singular del present d'indicatiu de la primera conjugació i del condicional i imperfet d'indicatiu, la vocal final d'alguns noms, la vocal de la preposició *de* seguida de l'article *el* i la vocal de l'article *el* (Carrera-Sabaté, 2002a). Després de comparar els valors obtinguts i les dades sobre el vocalisme tònic d'Alamon (1984), s'observen poques diferències entre les vocals àtones analitzades i la vocal tònica [a], de manera que, en termes generals, no es pot parlar de vocal neutra però sí d'un tipus de neutralització similar a la del català oriental, atès que algunes vocals tendeixen a ser emeses [a]-[ə] i no [e], tal com s'esperaria, per exemple, en *del* o *el*.

3.2.2. Vocals pretòniques

3.2.2.1. VOCALS PRETÒNIQUES INICIALS ABSOLUTES (ESCOLA [as'kɔtɛ] vs. [es'kɔtɛ])

En lleidatà, les vocals pretòniques formades com a resultat d'epètesi vocàlica del tipus *espill* < SPECULU i les vocals de prefixos en posició pretònica inicial absoluta, com *escaldar* < EXCALDARE, s'han pronunciat tradicionalment [a], com a resultat d'un procés d'abaixament. I sembla que l'abaixament generalitzat del lleidatà està condicionat per una assimilació amb [a] (*edat/espantar*), una dissimilació amb [e] o [i] (*estisores*) o per anar seguida de [s] o nasal (*escola/enciam*), tal com proposa Recasens (2017).

El resultat de l'abaixament a [a], descrit, entre altres, per Gili i Gaya (1931), Veny (1982) i Solans (1996), no presenta una productivitat completa: s'observa variació fonètica entre les solucions [a] i [e] i, fins i tot, un procés de substitució de la vocal [a] per [e] que afecta diferents grups lèxics. De més a menys incidència, els mots afectats són: *a*) paraules amb la síl·laba inicial lliure, com *edifici*; *b*) mots amb la síl·laba inicial *ex-*, com *examen*, i *c*) en menys grau, formes amb la síl·laba travada diferent de *ex-*, com *enciam*. A més a més, el procés de canvi està estratificat per factors socials i funcionals: tendeix a adequar-se al model escrit, sobretot en parlants joves i escolaritzats en català i també en parlants coneixedors del català escrit, i s'usa en situacions de formalitat, tal com s'observa també en els informatius de la televisió lleidatana (Carrera-Sabaté, 2002*b*, 2002*c* i 2006). Aquest fenomen també és descrit en altres parlars del català occidental, i l'ús de la vocal [a] té en una incidència desigual segons: *a*) el contacte amb l'espanyol (en zones frontereres), que s'associa a una freqüència elevada de la pronunciació de [e] (Colomina, 1985 i Segura, 2003), i *b*) l'impacte de la llengua catalana escrita en infants en edat escolar, que també s'associa a un ús més gran de [e] (Segura, 2003).

La mirada a la subjectivitat dels parlants lleidatans permet determinar que la vocal [a] presenta un grau de tolerància molt elevat entre els parlants, per bé que els mateixos parlants atorguen poc prestigi a la vocal [a] perquè no la consideren una forma bona (tant en el sentit coseriu⁶ de norma normal com en el de norma correcta). Després de correlacionar les dades obtingudes de l'anàlisi de la producció i la percepció, s'observa inseguretats lingüística en parlants que no presenten coincidències entre el que valoren com a vocal bona i l'ús real que en fan. I aquests parlants més insegurs són els que manifesten més clarament la situació de canvi fonètic en curs: dones i informants amb coneixements de català escrit (Carrera-Sabaté, 2002*b* i 2002*c*).

6. Coseriu (1973 [1952]).

3.2.2.2. VOCALS PRETÒNIQUES ORTOGRAFIADES O I PRONUNCIADES [aw]

En lleidatà, la vocal *o* del llatí vulgar provinent del llatí clàssic *ō, ō, ŭ* i *AU*, quan es troba en síl·laba lliure i en posició pretònica inicial absoluta, ha evolucionat a [aw] (Badia i Margarit, 1984 [1951], p. 164): *orella* < AURICULA, *ovella* < OVICULA. El tancament de la vocal [o] en [w] també s'explica per la realització especialment tancada de /o/ en el català nord-occidental, i pels efectes coarticulatoris de la consonant labial següent sobre la vocal (Recasens, 1996 [1991], p. 139). La utilització del diftong [aw] en posició pretònica inicial absoluta en català també s'ha explicat mitjançant aglutinació vocàlica en mots que van precedits de l'article femení: l[a o]vella > l[a u]vella > l[aw]vella, i per dissimilació quan hi ha l'article masculí: l[o o]fici > l[o u]fici > l[ow]fici > l[aw]fici (Pueyo, 1976; Veny, 1982; Sistac, 1987; Recasens, 1996 [1991] i 2017; Solans, 1996). Aquesta diftongació, sobretot davant de consonant labial, també es troba en altres llengües romàniques, com l'italià o el portuguès (Recasens, 2017, p. 151), i es dona en altres dialectes del català, com el rossellonès i el valencià central, i, en menys mesura, en central o balear (Recasens, 2017).

La distribució lèxica d'aquest fenomen s'explica per l'etimologia, com acabem de veure, i també pels cultismes (els mots cultes es pronuncien menys sistemàticament amb [aw]) i per substantius femenins, que solen ser els més productius (Pueyo, 1976). Quant a la distribució social de [aw], Solans (1996) i Carrera-Sabaté i Freixenet (2003) detecten un ús inferior del diftong en els parlants joves, que tendeixen a utilitzar variants més acostades a les de la llengua escrita, i, en termes generals, la probabilitat de manteniment de [aw] davalla a mesura que augmenta la instrucció dels parlants.

L'observació de la subjectivitat dels parlants permet comprovar que el diftong té poc prestigi i es valora com a forma pròpia dels parlants de més edat, que són els únics que no presenten inseguretats lingüística. La instrucció, associada als parlants més insegurs, és, un altre cop, el detonant del procés de canvi lingüístic (Carrera-Sabaté i Freixenet, 2003).

3.2.3. Vocals posttòniques

3.2.3.1. VOCALS FINALS DE LES TERCERES PERSONES DE L'IMPERFET D'INDICATIU, DEL CONDICIONAL I, EN ELS VERBS DE LA PRIMERA CONJUGACIÓ, DEL PRESENT D'INDICATIU (CANTA ['kaŋte] vs. ['kaŋtɛ])

En lleidatà, les desinències de la tercera persona de l'imperfet d'indicatiu, del condicional i, en la primera conjugació, del present d'indicatiu han seguit, des del llatí, l'evolució següent: imperfet: -ABAT > [aje], [ae], [aβe]; -IBAT > [ie]; -EBAT > [ie], [je]; condicional: -IAT > [ie]; present: -AT > [e]. Quant a la segona persona de l'imperatiu de la primera conjugació, l'evolució del morf de nombre-perso-

na des del llatí ha estat: -A> [ɛ]. Al marge d'aquest aspecte, en lleidatà, les desinències d'aquestes formes verbals es distingeixen d'altres mitjançant el grau d'obertura vocàlica; d'aquesta manera, el morf de nombre persona en la primera persona de l'imperfet d'indicatiu (*jo cantava* [kaŋ'tajɛ], [kaŋ'taɛ], [kaŋ'taβɛ], *jo corria* [ko'riɛ]), amb [ɛ] final, difereix del de la tercera persona de l'imperfet d'indicatiu (*ell/a cantava* [kaŋ'tajɛ], [kaŋ'taɛ], [kaŋ'taβɛ], *ell/a corria* [ko'rie]), amb [e] final. En el cas del condicional, la primera persona (*jo perdria* [per'ðriɛ], amb [ɛ] final, contrasta amb la tercera persona (*ell/a perdria* [per'ðrie]), amb [e] final. Per acabar, el morf de nombre-persona de la tercera persona del present d'indicatiu de la primera conjugació (*ell/a treballa* [tre'βaɫɛ]), amb [ɛ] final, difereix del morf de nombre-persona de la segona persona de l'imperatiu (*treballa!* [tre'βaɫɛ]), amb [ɛ] final (vegeu-ne altres exemples a Gili i Gaya, 1931, i Veny, 1982).

Si bé les desinències de les formes de l'imperatiu que es troben seguides de clíctic (*cant[a]-la* o *cant[ɛ]-la*) presenten variació fonètica lliure, en les desinències de l'imperfet d'indicatiu de la primera conjugació s'observa variació que no presenta el mateix rendiment: a) [ajɛ] se sol trobar en parlants d'edat avançada, tal com apunten Solans (1990) i Creus (2002); b) [aɛ] presenta una regressió en els parlants més joves i s'empra, sobretot, en la informalitat (Solans, 1990; Creus, 2002); c) [aβɛ], i sobretot [aβɛ], és la forma que s'imposa en els usos més formals de la llengua, lligada al fet que és la que s'adequa més a les formes de la llengua escrita.

Les causes que poden explicar la presència d'aquesta forma innovadora ([aβɛ]) es troben en la llengua escrita i es pot pressuposar que hi ha una analogia entre aquestes desinències verbals i les terminacions nominals grafiades *a* àtona que en lleidatà es pronuncien [ɛ]. El resultat d'aquesta analogia és l'inici d'un procés que tendeix a l'anivellament a [ɛ] de la diversitat en les desinències verbals ortografiades *a*. Aquest canvi en curs està directament relacionat amb l'escolarització en català, atès que els parlants joves i escolaritzats en català, i també els parlants coneixedors del català escrit, substitueixen [e] per [ɛ], sobretot en situacions de formalitat (Creus, 2002; Carrera-Sabaté, 2003), observació que es detecta tant en situació d'enquesta o entrevista com en les emissions de la televisió lleidatana, on es comptabilitza un augment molt significatiu de [ɛ] en informatius respecte a debats televisats (Carrera-Sabaté, 2002a).

Des de la perspectiva de la subjectivitat dels parlants, la vocal [ɛ] al lloc de [e] al final dels verbs és molt ben acceptada, atès que, en general, no és percebuda com una pronúncia estranya. De totes maneres, i seguint Ohala (1989), la variació en les desinències verbals no sembla que sigui ben reconeguda, ja que hi ha diferències notables en els índexs de discriminació entre [e] i [ɛ] entre els lleidatanoparlants (Carrera-Sabaté, 2003 i 2014): els més joves i els més grans de l'espectre social detecten en menys grau el contrast de vocals en posició final i també els enquestats amb menys instrucció, i sembla que, al marge de raons biològiques associades a l'edat dels parlants, l'elevada freqüència d'ús de la vocal [e] podria inhibir l'audició de [ɛ].

4. LA PRONÚNCIA LLEIDATANA VALORADA PER MESTRES DEL SEGRITÀ

En diferents apartats d'aquest treball s'ha fet esment de l'escola i la llengua escrita com un dels elements més determinants a l'hora de donar raó de diferents canvis fonètics en lleidatà. També s'ha parlat de la importància del prestigi que tenen determinades variants lingüístiques i varietats dialectals per explicar la direcció dels canvis lingüístics, atès que tot plegat va modificant i modelant la llengua segons els interessos dels parlants.

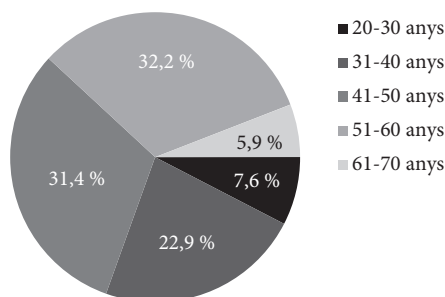
Tenint en compte aquest punt de vista, he considerat complementari elaborar una enquesta *ad hoc* que han contestat més d'un centenar de mestres que exerceixen la docència en escoles lleidatanes. L'objectiu de l'enquesta és presentar una visió actual, des de l'escola, de les actituds i les valoracions que els mestres tenen sobre el lleidatà i de la connexió que hi ha amb l'ensenyament de la llengua oral i els mitjans de comunicació.

4.1. Metodologia

4.1.1. Selecció dels informants

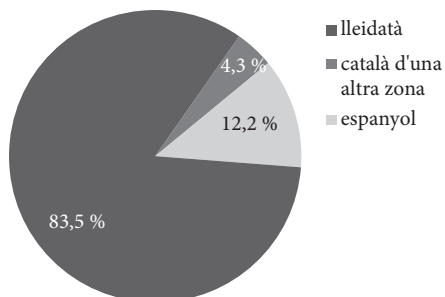
Els informants s'han seleccionat mitjançant mètodes de la lingüística de xarxa per accedir a un col·lectiu determinat i s'ha partit d'un sondeig similar al de la bola de neu (vegeu Noelle, 1970, p. 177). Així, a partir d'uns deu contactes inicials amb mestres del Segrià, s'han establert connexions amb altres mestres que s'han avingut a contestar el qüestionari.

Els 121 mestres enquestats tenen edats diferents (vegeu el gràfic 2): els minoritaris són els de 61 a 70 anys, que van seguits pels de 20 a 30 anys (7,6%), els de 31 a 40 anys (22,9%), els de 41 a 50 anys (31,4%) i els de 51 a 60 anys (32,2%). El 83,5% tenen el lleidatà com a L1 i el 4,3% i 12,2% tenen el català d'altres zones dialectals i l'espanyol com a L1, respectivament (vegeu el gràfic 3). El 88% són dones i

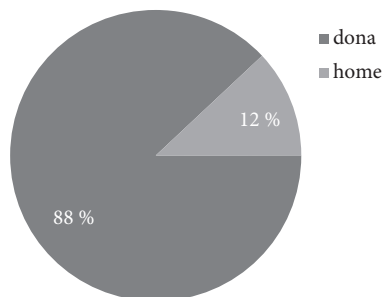

GRÀFIC 2. Edat dels mestres enquestats.

el 12%, homes (vegeu el gràfic 4). Val a dir que no tots han contestat el mateix nombre de preguntes, i per això hi ha diferències en la quantificació de les respostes.

GRÀFIC 3. L1 dels mestres enquestats.

GRÀFIC 4. Gènere dels mestres enquestats.

4.1.2. Contingut de l'enquesta

En total, els mestres han contestat vint-i-tres preguntes que pretenen obtenir informació de naturalesa diferent: *a)* dades personals, *b)* valoracions sobre la pronúncia del lleidatà i també sobre les diferències entre la pronúncia del lleidatà i el barceloní, *c)* usos dels mitjans de comunicació lleidatans i valoracions sobre el lleidatà que s'hi parla, i *d)* valoracions sobre la pronúncia lleidatana aplicada a l'escola i connexions amb les propostes d'estàndard oral de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC).

El punt de partida d'aquesta enquesta ha estat divers: Pueyo (1980) en relació amb les valoracions sobre el lleidatà, els tests d'actituds lingüístiques (Lasagabaster i Huguet, 2007; projecte RESOL) i d'usos del català (Xarxa CRUSCAT).

4.1.3. Anàlisi dels resultats

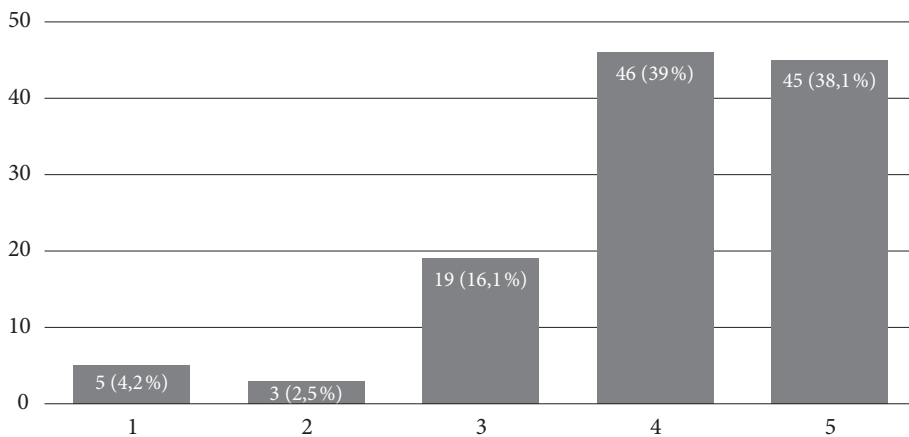
Tenint en compte que l'objectiu de l'enquesta és presentar unes tendències generals, els resultats s'ofereixen a partir de l'estadística descriptiva.

4.1.3.1. VALORACIONS SOBRE LA PRONÚNCIA DEL LLEIDATÀ I TAMBÉ SOBRE LES DIFERÈNCIES ENTRE LA PRONÚNCIA DEL LLEIDATÀ I EL BARCELONÍ

La primera valoració que els mestres fan de l'accent (entès a la manera anglosaxona) del lleidatà és molt positiva (la pregunta és: *T'agrada sentir lleidatà? Per què?*). Les raons adduïdes són, majoritàriament, el lligam emocional a la llengua materna i a la terra i la cultura pròpies, les històries de vida personals que hi estan relacionades, la riquesa i l'especificitat d'aquesta varietat dialectal, qualificada com

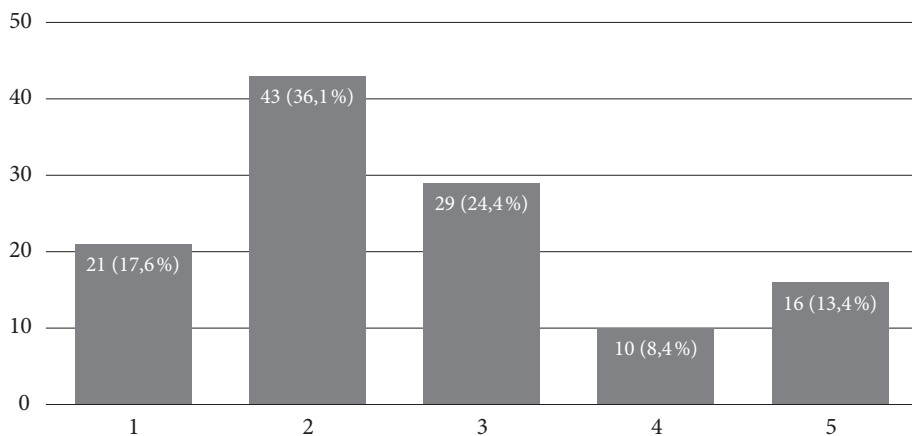
a clara, musical, natural, pròpia, bonica i, en algun cas, la por de perdre la llengua i, de retruc, la identitat. Les paraules que els mestres han utilitzat per definir *lleidatà* en un sol mot han estat ben diverses. Presento les més recurrents (entre parèntesis afegeixo les vegades que s'ha utilitzat el mot; quan no hi ha numeració, vol dir dos cops): *autèntic* (24), *propi, nostre, nostrat, genuí, autòcton, identitat* (23), *identificador de la zona i de les persones que hi viuen* (6), *natural* (5), *ponentí* (4), *proper* (4), *popes* (3), *astupendo* (3), *que es fa estimar, clar, senzill, casolà, de poble, perfecte, d'arrels, xapó, correcte, pur, únic, bàsic, català*, i després ha aparegut lèxic concret, com ara *sisquere* (3), *lo* (3), *la granera, lo silló, mansana o altanto*.

En segon lloc, els mestres també consideren majoritàriament que és adequat utilitzar el *lleidatà* en situacions formals i creuen que al Segrià el *lleidatà* té un prestigi que, en l'escala de cinc punts de Likert (on 1 és molt poc prestigi i 5, molt prestigi), es troba entre les valoracions 3 i 5. Finalment, creuen que la seva pronúncia és força correcta perquè, en aquesta escala de cinc punts de Likert, les valoracions 4 i 5 són les més utilitzades (vegeu el gràfic 5).

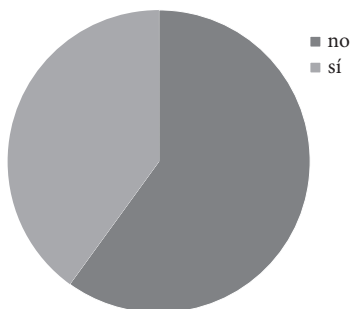
GRÀFIC 5. Dades declarades sobre el propi nivell de correcció de català.

De la comparació de les pronúncies del *lleidatà* i el *barceloní* en resulten valoracions positives cap al *lleidatà*, que es veu com una manera genuïna de parlar, amb característiques lingüístiques similars a les de qualsevol altre dialecte. Al marge d'això, 7 de 97 mestres el consideren una parla de poble. Ara bé, quan es valora el prestigi del *lleidatà* en zones de parla oriental, com la *barcelonina*, es tendeix considerar-lo poc prestigiat (vegeu el gràfic 6).

GRÀFIC 6. Prestigi del lleidatà a Barcelona (1: molt poc prestigi / 5: molt prestigi).

A la pregunta de si el lleidatà s'està desdialectalitzant, els mestres responen que no en un 60 % dels casos i que sí en un 40 %, amb matisos, com l'impacte dels mitjans de comunicació, l'evolució natural de la llengua, la influència de l'espanyol i el contacte amb els dialectes orientals (vegeu el gràfic 7).

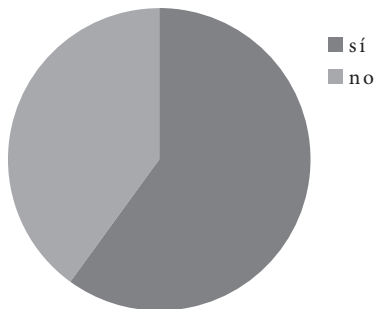

GRÀFIC 7. Respostes a la pregunta de si el lleidatà s'està desdialectalitzant.

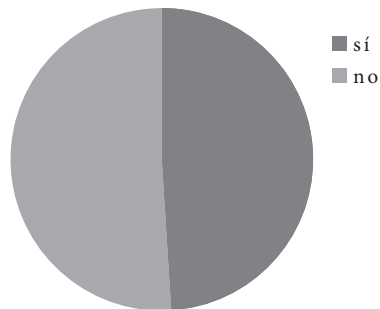
4.1.3.2. CONSUM DELS MITJANS DE COMUNICACIÓ LLEIDATANS I VALORACIONS SOBRE EL LLEIDATÀ QUE S'HI PARLA

El 60 % dels 121 mestres enquestats declara ser consumidor de la ràdio i la televisió de Lleida (vegeu el gràfic 8). Quan se'ls demana si la pròpia parla és semblant a la que se sent als mitjans de comunicació lleidatans, les respostes divideixen els mestres en dos grups força homogenis: el 49 % (sobre un total de 84 mestres) diu

que sí, i la resta afirma el contrari, fonamentalment, per tres causes: a) la imitació del català oriental de Barcelona; b) la pressió de l'estàndard, que es manifesta, a parer d'alguna opinió, en una «fonètica menys lleidatana», i c) la voluntat de no semblar de Lleida (en un intent de crear una llengua més «fina»). Aquestes causes adduïdes tenen, en alguns casos, reaccions ben clares: «em fa posar de mal humor», «és una parla artificial», «no la identifico amb el lleidatà», «hi ha el centralisme de Barcelona», «és una parla com si fos “controlada”» (vegeu el gràfic 9).

GRÀFIC 8. Dades declarades dels mestres sobre el consum de mitjans de comunicació lleidatans.

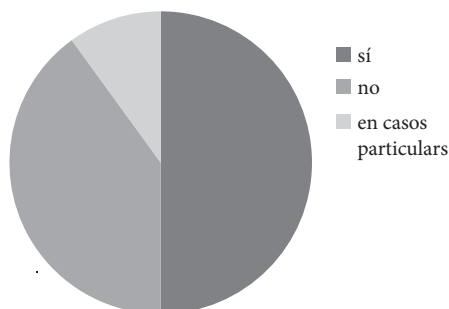
GRÀFIC 9. Respostes dels mestres a la pregunta: «Si escoltes la ràdio o la televisió de Lleida, creus que als informatius els locutors parlen el mateix lleidatà que tu?».

4.1.3.3. VALORACIONS SOBRE LA PRONÚNCIA LLEIDATANA APLICADA A L'ESCOLA I CONNEXIONS AMB LES PROPOSTES D'ESTÀNDARD ORAL DE L'IEC

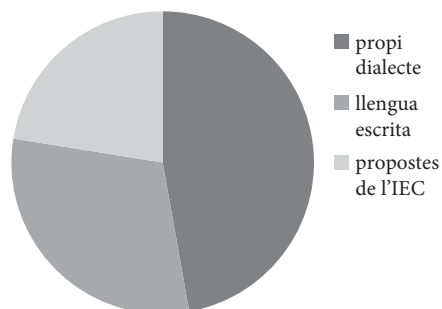
La valoració metalingüística sobre si la pròpia parla i la dels alumnes és la mateixa també divideix en quatre grups els 116 mestres que han contestat: 45 consideren que és la mateixa, 16 també diuen que sí, però hi afegeixen matisos, com les diferències entre la parla de ciutats o pobles, l'espanyol com a llengua que modifica hàbits dels infants i les diferències que venen donades per les L1 dels alumnes. Un altre grup de 40 docents afirma que la llengua pròpia i la dels alumnes no és la mateixa i alguns hi afegeixen matisos, com les diferències entre la llengua normativa que utilitzen a l'escola i la dels infants, i la influència d'altres llengües, de la televisió o dels dialectes orientals. Finalment, hi ha un petit grup que aporta valoracions que van en la línia del que s'ha explicat, però no acaba de posicionar-se.

A la pregunta si donen indicacions de pronúncia als seus alumnes, la meitat dels 116 mestres responen que sí i el 40%, no. El 10% restant matisa els casos en

què ho fa: quan hi ha dubtes o problemes, per bé que algú apunta que són els nens i les nenes els que els donen les indicacions (vegeu el gràfic 10). Aprofundint en el tema, i ara són 66 els mestres que contesten, el 46 % afirma que, per donar indicacions de pronúncia als seus alumnes, es basa en la pronúncia del seu propi dialecte; el 30 %, en la llengua escrita i el 24 %, en les propostes de l'IEC (vegeu el gràfic 11).

GRÀFIC 10. Respostes dels mestres a la pregunta: «Dones indicacions de pronúncia als teus alumnes?».

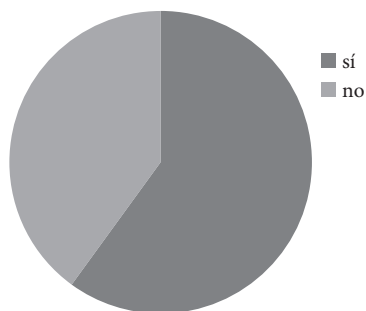
GRÀFIC 11. Respostes dels mestres a la pregunta: «Si dones indicacions de pronúncia als teus alumnes, en què et bases?».

De manera més concreta, i ara en relació amb les tres qüestions de vocalisme àton del lleidatà que s'han descrit des d'un punt de vista sociofonètic, s'ha demanat als mestres si donarien indicacions de pronúncia als seus alumnes en cas de sentir pronunciar tres paraules que representen els tres fenòmens descrits anteriorment: 1) vocal pretònica inicial absoluta *e/a* ([a]ntusiasme), 2) vocal pretònica inicial absoluta *o/au* ([aw]liva) i 3) la vocal final absoluta de morfès verbals de tercera persona (*ella cantav[e]*). Les tres vocals representen tres consideracions diferents en la *Gramàtica de la llengua catalana* (2017, p. 49-50): la vocal [a] és bastant general, el diftong [aw] s'evita en registres formals i la vocal [e] es presenta com la variant pròpia del nord-occidental en el morf de tercera persona.

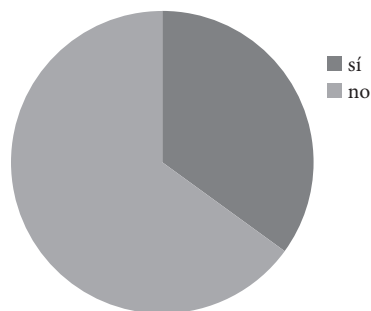
Les respostes obtingudes en el cas de [a]ntusiasme han estat diverses: majoritàriament els mestres afirmen no proposar cap canvi als alumnes (67%), alguns declaren donar indicacions per canviar la pronúncia (28%) i d'altres presenten observacions com: «no ho diuen», o bé consideracions referides a la proposta de l'IEC: «Sí: li dic la paraula seguint la forma estàndard, simplement perquè la conegui, amb respecte a les dos opcions: una de més col·loquial i una altra de més formal». En el cas de [aw]liva, les respostes han estat similars: molts afirmen no fer cap observació als nens i nenes (62%), alguns declaren aportar indicacions per canviar la pronúncia (28%) i d'altres fan referència a la normativa oral i també a

diverses situacions comunicatives (en la parla espontània no, però sí en una situació més formal o en la lectura en veu alta). El tercer cas (*ella cantav[e]*) és el que presenta més unanimitat en les respostes: el 92 % de mestres afirma no donar cap indicació i el 8 %, sí.

La valoració sobre si l'escriptura modifica la pronúncia dels nens i nenes quan comencen a llegir és afirmativa en el 60 % de les respostes dels 116 mestres i negativa en el 40 % (vegeu el gràfic 12). Finalment, el 65 % dels mestres afirma no conèixer les propostes d'estàndard oral de l'IEC, mentre que l'altre 34 % expressa el contrari (vegeu el gràfic 13).

GRÀFIC 12. Respostes dels mestres a la pregunta: «L'escriptura modifica la pronúncia dels infants quan comencen a llegir?».

GRÀFIC 13. Respostes dels mestres a la pregunta: «Coneixes les propostes de l'estàndard oral de l'Institut d'Estudis Catalans?».

5. DISCUSSIÓ

Com s'ha indicat al principi, tota llengua conté variació en diferents estadis evolutius i, en català, l'organització dels sistemes vocàlics tònic i àton ha estat i continua essent un dels punts més variables. A continuació presento unes reflexions que parteixen de les preguntes de la introducció:

a) *El lleidatà es troba en procés de desdialectalització?, i b) si hi ha desdialectalització, es dona en tots els registres i en tots els parlants del lleidatà?*

La variació fonètica en el vocalisme tònic del lleidatà presenta un grau elevat d'estabilitat interna que aglutina les vocals dels parlants en uns camps de dispersió comuns per tal de facilitar la intercomprensió dels enunciats; aquesta dispersió és adoptada de manera gradual per parlants que no tenen el lleidatà com a L1 a mesura que es van integrant en la comunitat de parla lleidatana —és el cas de les vocals mitjanes tòniques del lleidatà emeses per adolescents que tenen el romanès i l'àrab com a L1 (Carrera-Sabaté, 2012). Pel que fa al vocalisme àton, la variació del lleidatà és molt més evident, tant per factors lingüístics (característiques de la

reducció vocàlica⁷ i menor perceptibilitat de la posició àtona) com per factors sociolingüístics lligats a l'escolarització, els coneixements de català escrit o la influència dels dialectes orientals. S'hi observen: *a*) fenòmens que presenten variació connectada a la formalitat del discurs com a resultat d'un procés inicial de canvi en curs que no és gaire percebut pels mestres i no es considera que s'hagi de modificar (és el cas del morf de tercera persona en formes com *ell canta* o *cantava*), i *b*) fenòmens que presenten variació condicionada per aspectes socioculturals associats a la formalitat del discurs i connectats a un procés de canvi en curs més evolucionat que, en situacions de formalitat, prop d'un terç dels mestres entrevistats considera que cal modificar (vocals pretòniques inicials de mots com *entusiasme* o *oliva*). Els aspectes de vocalisme àton analitzats, per tant, estan més connectats a un procés inicial de desdialectalització que els del vocalisme tònic. D'altra banda, les consideracions dels mestres sobre el possible procés de desdialectalització del lleidatà arriben al 40 % de les valoracions. En aquest sentit, i seguint l'observació sobre la proximitat de dialectes de McMahon (1994), algunes innovacions que s'observen en lleidatà provenen dels dialectes orientals, com les realitzacions d'algunes vocals àtones de mots com *de/del*, que en determinades emissions de la televisió de Lleida neutralitzen a [a], i també la forma innovadora [ɛ] del morf de tercera persona d'algunes formes verbals, que acústicament és més propera a [ə] que a [e], la forma més tradicional de Ponent.

Tornant als factors extralingüístics suara apuntats, algunes característiques socials dels parlants són indispensables per explicar la variació fonètica en lleidatà: en relació amb l'edat, es pot afirmar que els informants més grans, que solen ser els que tenen menys instrucció i menys coneixements de català, mantenen les formes àtones tradicionals dels fenòmens analitzats en uns percentatges elevats. Els parlants situats en la franja intermèdia dels espectres analitzats i, sobretot, els més joves presenten un manteniment baix d'aquestes formes fòniques més tradicionals. Els registres de parla són essencials per acabar de descriure els fenòmens variables, atès que les innovacions fòniques (com el cas de [o] en mots com *oliva*) es veuen potenciades en la formalitat i pràcticament no hi ha desdialectalització en la col·loquialitat. Tot i això, i seguint Valls (2013), la desdialectalització pot tenir un abast funcional més ampli: en efecte, els primers signes d'aquesta desdialectalització més extensa es poden començar a detectar en parlants joves de la ciutat de Lleida i no tant en zones rurals, com observen alguns docents i com s'ha apuntat en alguns estudis (Carrera-Sabaté, 2002c, per exemple). Sembla que, des d'aquest punt de vista, Lleida ciutat encara exerceix una influència important en les zones rurals properes i la ciutat es podria considerar un primer eix desdialectalitzador (tal com alguns mestres també han proposat).

7. En el català occidental, les distàncies en les vocals mitjanes i baixes en l'espai vocàlic fa que apareguin solucions variables diferents als dialectes orientals.

c) *Quina connexió hi ha entre desdialectalització i mitjans de comunicació i escola?*

Els mitjans de comunicació i l'escola, com hem vist, contribueixen activament a la difusió dels estàndards i, en el cas del lleidatà, també a la desdialectalització. Així, s'ha comprovat que les formes innovadores dels processos de canvi lingüístic analitzats són potenciades en informatius i programes on domina la formalitat (Carrera-Sabaté, 2002b), cosa que els mestres confirmen en comparar les pronúncies pròpies amb les de la televisió i la ràdio lleidatanes. A més, els mitjans de comunicació, tal com afirmen força docents, s'estan convertint en una plataforma d'entrada als canvis fònics (i també lèxics) que sorgeixen com a mimesi als dialectes orientals.

En un altre ordre de coses, l'escola també és un agent importantíssim de difusió de l'estàndard i, de retruc, de desdialectalització. De manera més puntual, l'edat és important, atès que l'aprenentatge de la lectura va lligat a canvis en les pronunciacions dels infants, tal com s'ha constatat en diversos estudis sobre la variació de les vocals pretòniques i posttòniques i tal com ha corroborat la meitat dels mestres enquestats. Quant al paper d'aquests docents davant dels processos de canvi fònic en curs descrits, la meitat declara donar indicacions de pronúncia als seus alumnes, indicacions que segueixen el parlar propi, la llengua escrita o les propostes de l'IEC (tot i que més de la meitat dels mestres no coneix les propostes de l'estàndard oral de l'IEC). Quan es tracta dels mots concrets representants dels processos de canvi en curs, hi ha diferències: a *entusiasme* i *oliva* se suggereixen més canvis als alumnes que a *ella canta*.

d) *Quina percepció hi ha del lleidatà, tant si es desdialectalitza com si no?*

Finalment, tenint en compte el paper de la percepció dins els sistemes fonològics i els postulats en l'acceptació de canvis lingüístics (Kohler, 1990), en lleidatà, la variació del vocalisme tònic i els processos de canvi en curs del vocalisme àton són acceptats perquè, entre les propostes existents, hi ha una escassa diferència dins l'espai vocàlic (Flemming, 2004): [e-ɛ] i [o-ɔ] en el vocalisme tònic i [a-e] i [e-ɛ] en el vocalisme àton, per bé que hi ha més distàncies entre [aw-o]. En tots els fenòmens, endemés, la substitució d'una vocal per una altra no comporta, en general, canvis de significat. Així, en els processos variables observats, es pot parlar de dos grups d'exemplars o prototipus de percepcions (Pierrehumbert, 2001) diferents de les formes tradicionals del lleidatà: uns connectats a les formes de la llengua escrita i uns altres lligats als dialectes orientals.

La valoració global que els mestres han fet del lleidatà és la següent: un dialecte que agrada escoltar, que se sent propi, autòcton, que està en evolució constant per la influència dels dialectes orientals i l'espanyol, i que té un prestigi més elevat a Ponent que en altres zones de parla catalana, com Barcelona.

6. CLOENDA

El dialecte lleidatà, valorat per part de 116 mestres lleidatans, se sent autòcton i parcialment desdialectatitzat per motius que tenen una significació diferent: *a)* la influència dels dialectes orientals, sobretot pels mitjans de comunicació lleidatans, que, segons es declara, segueixen formes fòniques i lèxiques dels dialectes orientals, cosa que no és percebuda positivament, i *b)* la influència de la llengua escrita, el pes de la societat lleidatana, culturalment integradora, i, en menys mesura, l'estàndard oral.

A l'hora de posicionar-se davant de fenòmens variables, els mestres se senten guiats pel prestigi d'unes formes o unes altres dins de la societat lleidatana i no sembla que la proposta de l'estàndard oral tingui un pes important en les decisions que prenen (aquest és el cas, per exemple, de dos fenòmens que els mestres valoren de manera similar, però que tenen un tractament diferenciat en la *Gramàtica de la llengua catalana* de l'IEC: les vocals pretòniques començades amb [a/e] de mots com *enciam* o les començades amb [o/aw] de mots com *oliva*). Aquesta situació provoca diferències a l'hora d'interpretar i valorar la variació oral del lleidatà entre els mestres, i és aquí on resulta necessària una comunicació i una entesa entre els agents estandarditzadors i l'escola.

JOSEFINA CARRERA-SABATÉ
Universitat de Barcelona

BIBLIOGRAFIA

- ALAMON, Francesc (1984). «Espectrografia de vocoids lleidatans». *Folia Phonetica*, núm. 1, p. 79-88.
- BADIA I MARGARIT, Antoni Maria (1978). «Sobre el procés d'anivellament del vocabulari rural català: presentació i comentari d'un cas concret». *Annales: Via Domitia*, XIV: *Hommage à Jean Seguy*, I (Tolosa: Le Mirail), p. 99-120.
- (1984 [1951]). *Gramàtica històrica catalana*. València: Tres i Quatre.
- BARON, Dennis E. (1976). *Linguistic insecurity: The effect of attitudes toward language production. Flowers of evil* [en línia]. Bethesda, Md.: ERIC Document Reproduction Service. <<http://eric.ed.gov/PDFS/ED137817.pdf>> [Consulta: 3 juliol 2017].
- BECKNER, Clay; BLYTHE, Richard; BYBEE, Joan; CHRISTIANSEN, Morten; CROFT, William; ELLIS, Nick; HOLLAND, John; KE, Jinyun; LARSEN-FREEMAN, Diane; SCHOENEMANN, Tom (2009). «Language is a complex adaptive system». *Language Learning*, núm. 59, 1, p. 1-26.
- BIBER, Douglas (1994). «An analytical framework for register studies». A: BIBER, Douglas; FINEGAN, Edward (ed.). *Sociolinguistic perspectives on register*. Nova York; Oxford: Oxford University Press, p. 31-56.
- BOURDIEU, Pierre (1992 [1984]). *Questions de sociologie*. París: Minuit.
- CARRERA-SABATÉ, Josefina (2002a). «Existeix la vocal neutra en català nord-occidental? Caracterització acústica d'algunes vocals àtones emeses a la televisió de Lleida». *Zeitschrift für Katalanistik*, núm. 15, p. 149-167.

- CARRERA-SABATÉ, Josefina (2002*b*). Fonètica i morfologia a la televisió lleidatana. *Llengua & Literatura*, núm. 13, p. 187-206.
- (2002*c*). *Escola catalana i variació fonètica: Una evolució del vocalisme àton a Alguaire i a Lleida*. Lleida: Pagès Editors.
- (2003). «Variació verbal al Segrià: la pronunciació del morfema de 3a persona en diversos àmbits d'ús». *Noves SL* (tardor), p. 1-12. També disponible en línia a: <www.gencat.cat/llengua/noves/noves/hm03tardor/carrera1-3.htm>.
- (2006). «Some connections between linguistic change and the written language: the behavior of speakers aged 3 to 20». *Language Variation and Change*, núm. 18, p. 15-34.
- (2012). «Vocals tòniques del lleidatà en entorns multilingües». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 23, p. 117-132.
- (2014). «Does meta-linguistic awareness play any role at the beginning of an ongoing sound change? The case of some vowel-ended verbs in Catalan». *Sociolinguistic Studies*, vol. 8, 2, p. 193-221.
- (2015). «North-Western Catalan vowels read aloud by multilingual adolescent speakers». A: SAFONT JORDÀ, Maria Pilar; PORTOLÉS FALOMIR, Laura (ed.). *Learning and using multiple languages: Current findings from research on multilingualism*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, p. 259-293.
- CARRERA-SABATÉ, Josefina; FERNÁNDEZ PLANAS, Ana M. (2005). *Vocals mitjanes tòniques del català: Estudi contrastiu interdialectal*. Barcelona: Horsori.
- CARRERA-SABATÉ, Josefina; FREIXENET, Elisenda (2003). «'Auliva' o 'oliva'? Caracterització de l'alternança al Segrià». *Noves SL* (tardor), p. 1-11. També disponible en línia a: <http://www.gencat.cat/llengua/noves/noves/hm03tardor/freixenet1_3.htm>.
- CASANOVAS, Montserrat; CREUS, Imma (1999). «Apunts sobre el lleidatà: fonètica i morfosintaxi». *Zeitschrift für Katalanistik*, núm. 12, p. 83-108.
- COLOMINA, Jordi (1985). *L'alacantí: Un estudi sobre la variació lingüística*. Alacant: Institut d'Estudis Juan Gil-Albert.
- COSERIU, Eugenio (1973 [1952]). *Teoría del lenguaje y lingüística general*. Madrid: Gredos.
- CREUS, Imma (2000). «Els informatius». A: JULIÀ, J. (ed.). *Llengua i ràdio*. Barcelona: PAM, p. 77-99.
- (2002). «La morfologia verbal nord-occidental: dades per al tractament cronolectal de l'imperfet d'indicatiu». A: *Miscel·lània Joan Veny*. Vol. 1, p. 33-66. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; XLV)
- (2007). «Anàlisi quantitativa de la variació vocàlica de l'imperfet d'indicatiu i del condicional en lleidatà». A: *Homenatge a Joseph Gulsoy*. Vol. 3, p. 241-262. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; LV)
- CREUS, Imma; ROMERO, Sílvia (1999). «Els mitjans de comunicació orals a Lleida». *Llengua i Ús*, núm. 14, p. 31-36.
- (2005). «L'ús oral formal nord-occidental: criteris, descripció i orientacions ortoèpiques». *Llengua & Literatura*, núm. 16, p. 229-246.
- ECKERT, Penelope (2000). *Linguistic variation as social practice*. Massachusetts: Blackwell.
- FLEMMING, Edward (2004). «Contrast and perceptual distinctiveness». A: HAYES, Bruce; KIRCHNER, Robert; STERIADE, Donca (ed.). *Phonetically based phonology*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 232-276.

- GARRETA, Jordi (2014). «La interculturalidad en el sistema educativo, logros y retos». *Gazeta de Antropologia*, vol. 30, 2. També disponible en línia a: <<http://www.gazeta-antropologia.es/?p=4561>>.
- GILI I GAYA, Samuel (1931). «Estudi fonètic del parlar de Lleida». A: *Miscelánea filológica dedicada a D. Antonio M.ª Alcover*. Palma de Mallorca: Círculo de Estudios, p. 241-255.
- GREGORY, Michael; CARROLL, Susanne (1986 [1978]). *Lenguaje y situación: Variedades del lenguaje y sus contextos sociales*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica. [Traducció de *Language and situation: Language varieties and their social contexts*]
- HALLIDAY, M. A. K. (1982 [1976]). *El lenguaje como semiótica social: La interpretación social del lenguaje y del significado*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica. [Traducció de *Language as social semiotics: The social interpretation of language and meaning*. Londres: Arnold]
- HERRICK, Dylan (2007). «An acoustic description of central Catalan vowels based on real and nonsense word data». *Catalan Review*, núm. XXI, p. 231-256.
- HOUSEHOLDER, Fred W. (1983). «Kyrolexia and language change». *Language*, vol. 59, 1, p. 1-17.
- HRUSCHKA, Daniel J.; CHRISTIANSEN, Morten H.; BLYTHE, Richard A.; CROFT, William; HEGGARTY, Paul; MUFWENE, Salikoko S.; PIERREHUMBERT, Janet B.; POPLACK, Shana (2009). «Building social cognitive models of language change». *Trends in Cognitive Sciences*, vol. 13, 11, p. 464-469.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: IEC.
- JULIÀ-MUNÉ, Joan (2002). «Estàndard i variació dialectal als mitjans radiofònics nord-occidentals». A: ALTURO, Núria; VILA, F. Xavier (ed.). *Variació dialectal i estandarització*. Barcelona: PPU, p. 63-79.
- KOHLER, Klaus J. (1990). «Segmental reduction in connected speech: phonological facts and phonetic explanations». A: HARDCASTLE, William J.; MARCHAL, Alan (ed.). *Speech production and speech modelin*. Dordrecht: Kluwer Academic Press, p. 69-92.
- LABOV, William (1966). *The social stratification of English in New York City*. Washington, DC: Center for Applied Linguistics, p. 170-171.
- (1972). *Sociolinguistic patterns*. Filadèlfia: University of Pennsylvania Press.
- LAMUELA, Xavier (1986). «Enquadrament sociolingüístic del llenguatge jurídic-administratiu». A: DUARTE, Carles; ALAMANY, Raimon (ed.). *Tradicció i modernitat en el llenguatge administratiu: Actes del Cicle de Conferències sobre Tradició i Modernitat en l'Establiment del Llenguatge Administratiu*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 47-63.
- LASAGABASTER, David; HUGUET, Àngel (2007). «Introduction: a transnational study in European bilingual contexts». A: LASAGABASTER, David; HUGUET, Àngel (ed.). *Multilingualism in European bilingual contexts: Language use and attitudes*. Clevedon: Multilingual Matters, p. 1-13.
- LORÉS, Elisenda; SOTO, Joana; BERENQUER, Oriol (2010). *Les altres llengües a Lleida: Mapa lingüístic de Lleida 2010*. Lleida: Òmnium Cultural: Pagès Editors. També disponible en línia a: <<http://lleida.omnium.cat>> i <<http://www.paeria.es/dcci>>.
- MARKHAM, Duncan (1999). «Listeners and disguised voices: the imitation and perception of dialectal accent». *Forensic Linguistics*, núm. 6, p. 289-299.
- MCMAHON, April (1994). *Understanding language change*. Cambridge: Cambridge University Press.

- MESALLES, Iolanda; SATORRA, Jordi (2000). «Les falques radiofòniques en lleidatà». A: CREUS, Imma; JULIÀ, Joan; ROMERO, Sílvia (ed.). *Llengua i mitjans de comunicació*. Lleida: Pagès Editors, p. 229-235.
- MORA, Joan Carles; KEIDEL, James L.; FLEGE, James E. (2011). «Why are the Catalan contrasts between /e/-/ɛ/ and /o/-/ɔ/ so difficult for even early Spanish-Catalan bilinguals to perceive?». A: WREMBEL, M.; KUL, M.; DZIUBALSKA-KOŁACZYK, K. (ed.). *Achievements and perspectives in the acquisition of second language speech: New Sounds 2010*. Vol. II. Frankfurt: Peter Lang, p. 183-193.
- MORENO FERNÁNDEZ, Francisco (2012). *Sociolingüística cognitiva: Propositiones, escolios y debates*. Madrid: Iberoamericana; Frankfurt: Vervuert.
- NOELLE, Elisabeth (1970). *Encuestas en la sociedad de masas: Introducción a los métodos de la demoscopia*. Madrid: Alianza Editorial.
- OHALA, John J. (1989). «Sound change is drawn from a pool of synchronic variation». A: BREIVIK, Leiv E.; JAHR, Ernst H. (ed.). *Language change: Contributions to the study of its causes*. Berlín: Mouton de Gruyter, p. 173-198.
- PIERREHUMBERT, Janet (2001). «Exemplar dynamics: word frequency, lenition, and contrast. A: BYBEE, Joan L.; HOPPER, Paul (ed.). *Frequency and the emergence of linguistic structure*. Amsterdam: John Benjamins, p. 137-157.
- PRESTON, Dennis R. (1989). *Perceptual dialectology: Nonlinguists' views of areal linguistics*. Providence, Rhode Island: Foris Publications.
- PUEYO, Miquel (1976). *L'estructura fonològica del vocalisme català*. [Treball inèdit. Lleida]
- (1980). «Vikings i pagesos: una batussa continuada. Assaig per a un estudi de les relacions interdialectals en català». *Treballs de Sociolingüística Catalana* [València: 3 i 4], núm. 3, p. 83-102.
- RADATZ, Hans-Ingo (2007). «De la Mallorca preturística a la moderna: la desdialectalització del català de Mallorca». *Els Marges*, núm. 81, p. 29-41.
- RECASENS, Daniel (1996 [1991]). *Fonètica descriptiva del català*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2014). *Fonètica i fonologia experimentals del català. Vocals i consonants*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2017). *Fonètica històrica del català*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- RECASENS, Daniel; ESPINOSA, Aina (2006). «Dispersion and variability of Catalan vowels». *Speech Communication*, vol. 48, 6, p. 645-666.
- RESOL: *Resocialització i llengües* [en línia]. <<http://www.ub.edu/cusc/sleducativa/projecte/resol-2/>> [Consulta: 3 juliol 2017].
- ROBERTS, Julia; LABOV, William (1995). «Learning to talk Philadelphian: acquisition of short a by preschool children». *Language Variation and Change*, núm. 7, p. 101-112.
- SEGARRA, Mila (1985). *Història de l'ortografia catalana*. Barcelona: Empúries.
- SEGURA, Carles (2003). *Variació dialectal i estandardització al Baix Vinalopó*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SIGUÁN, Miguel (1990). «El lenguaje en la escuela». A: SIGUÁN, Miguel (coord.). *Lengua del alumno, lengua de la escuela*. Barcelona: Universitat de Barcelona. ICE, p. 9-28.
- SISTAC, Ramon (1987). *El vocalisme del català occidental en la dicció estàndard*. Primera Jornada sobre l'Estàndard i el Català Occidental. [Treball inèdit]

- SOLANS, Esperança (1990). «Introducció a la morfosintaxi de la parla nord-occidental». *Ilerda Humanitats* [Lleida], núm. XLVIII, p. 209-215.
- (1996). *Estudi fonètic sobre la parla de Lleida*. Lleida: IEL.
- SPILLNER, Bernd (1987). «Style and register». A: AMMON, Ulrich; DITTMAR, Norbert; MATTHEIER, Klaus J.; TRUDGILL, Peter (ed.). *Sociolinguistics*. Vol. I. Berlín: Mouton de Gruyter, p. 273-285.
- STEVENS, Kenneth N. (1989). «On the quantal nature of speech». *Journal of Phonetics*, núm. 17, p. 3-46.
- VALLS, Esteve (2013). *Direccionalitat, ritme, abast i naturalesa del canvi lingüístic en curs en català nord-occidental: De l'anàlisi dialectomètrica a la reflexió sociolingüística* [en línia]. Barcelona: Universitat de Barcelona. <<https://www.tdx.cat/handle/10803/123434>> [Consulta: 3 juliol 2017].
- VENY, Joan (1982). *Els parlars catalans*. Palma de Mallorca: Raixa.
- WEINREICH, Uriel; LABOV, William; HERZOG, Marvin I. (1968). «Empirical foundations for a theory of language change». A: LEHMANN, Winfred P.; MAKIEL, Yakov (ed.) *Directions for historical linguistics: A symposium*. Austin: University of Texas Press, p. 95-188.
- WILLIAMS, Angie; GARRET, Peter; COUPLAND, Nikolas (1999). «Dialect recognition». A: PRESTON, Dennis R. (ed.). *Handbook of perceptual dialectology*. Vol. I. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, p. 345-358.
- XARXA CRUSCAT (2016). *IX informe sobre la situació de la llengua catalana (2015)*. Barcelona: Observatori de la Llengua Catalana. També disponible en línia a: <<http://blogs.iec.cat/cruscat/wp-content/uploads/sites/15/2016/11/informe2015.pdf>>.